

Mičurinove jablane v povojni obnovi vasi na Trnovski planoti

PETRA KOLENC | ZRC SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa

✉ petra.kolenc@zrc-sazu.si

Izvleček: V času povojne obnove Goriške, posebej višinskih predelov Trnovske planote, so ljudem ob pomoči pri gradnji porušениh domov pomagali tudi pri obnovi poškodovane krajine, kmetijskih površin in dreves. V prispevku obravnavamo primer vasi Lokve, ki je bila med drugo svetovno vojno, z izjemo ene hiše, v celoti požgana. V ta namen so prebivalstvu ob vrnitvi na porušene domačije dodelili tudi sadike sadnih dreves, ki so bile primerne za nizke zimske temperature. Posebej zanimive so t. i. mičurinke, jablane, ki jih je s križanjem različnih vrst v stegah Sibirije vzgojil ruski »čudodelnik« Ivan Mičurin in še danes obrodijo pred hišami posameznih lokvarskih domačij.

Ključne besede: Trnovska planota, Lokve, povojna obnova, višinski nasadi, sibirski jabolka, slovanka, Ivan Vladimirovič Mičurin.

Prispevek posvečam spominu na prof. dr. Zorana Božiča (1951–2021), slovenista, prešernoslovca in zbiratelja starih sadnih sort v sadovnjaku Pod skalco (Kojško v Goriških brdih).

Klimatski pogoji dinarske Trnovske planote

Trnovsko planoto, posebej njen zahodni in severni rob, pokrivajo obsežni strnjeni gozdovi jelke in bukve, prehod na jug proti Vipavski dolini zaznamuje prepadni skalni rob. Krčevine v gozdu imajo značaj suhih dolin, ki z oddaljenostjo od roba izgublajo izrazito dinarski značaj, kamenja na površju je manj. Pretežno travniški svet je vrtačast z manjšimi njivami, gozdni rob pa je zelo členjen in zaradi zaraščanja se doline manjšajo. Za robom planote so posamezni celki¹ z domačijami, ki imajo izrazito dinarski značaj. Zaradi ostrega podnebja (mrzle zime, suha poletja, burja), zelo izraženega kraškega reliefa s skalami na površini, njivami v vrtačah in kamenjem, zloženim v kupe in suhi zid, so celki svojevrstna kulturna krajina v slovenskem prostoru. Ponekod se za robom z značilno dinarsko smerjo pojavljajo ozke suhe doline, ki jim sledijo komunikacije oziroma prometne poti in na izravninah so polja, pobočja pa prehajajo v pašnike in gozd (Marušič et al. 1998: 32–37).

»Območje ima vse značilnosti kraških tal, saj je propustno za vodo, plitvo na grebenih, globoko na

dnu dolin. Zaradi obilja atmosferskih padavin in gozda, je zemlja bogata s humusom, ponekod tudi glino« (Hoffman 1930), so zapisali italijanski gozdarji, ki so v času med obema vojnoma upravljali Trnovski gozd.

Na Trnovem, kjer je bilo preživetje odvisno predvsem od izkoriščanja bližnjega državnega gozda, pri čemer je velik del dohodka zavzemal prevoz lesa v Gorico, so ljudje na tistih nekaj kmetijskih površinah izven gozda gojili koruzo, ječmen, rž, repo, oves, krompir in seno. Žito pa je običajno zadostovalo zgolj za nekaj mesecev, zato so prebivalci kupovali koruzo (*granoturco*) na trgu v Gorici, seveda je žito, ki je bilo pridelano na višji nadmorski višini in v hladnejšem podnebju, manj hranljivo in slabše kakovosti kot tisto, ki so ga kupovali v Gorici (AST, Catasto Francescino, b. 665, Ternova, 12. 8. 1827, prim. Zilli 1992: 27).

Tudi pri opisu vasi Lokve se podatki ne razlikujejo: »Podnebje je mrzlo in skupnost je zaprta v osrčje brezmejnega gozda in preprihana od burje, medtem ko ječmen dozori šele sredi avgusta in ostalo žito ob koncu avgusta, je oves zrel šele v septembru. Pšenica je redka in skoraj vedno črna, in v njej so zelo majhna zrna, ki so ponekod še surova, saj ne uspejo dozoreti v tako kratkem času, preden nastopi mrzla jesen. Vsi prebivalci Lokvi so

¹ Célek je zemljiška posest, ki se v enem samem kosu razprostira okoli domačije (Spletni vir 1).

»Ruska japka Mičurinka«
pred eno izmed
lokvarskih hiš (foto:
Petra Kolenc).

vklučeni v podeželsko gospodarsko življenje od katerega pa ne morejo živeti celo leto, zato so skoraj sedem mesecev odvisni izključno od zaposlitve kot gozdarji, tesarji oz. pintarji v kraljevo-cesarskem državnem gozdu« (prim. AST, Catasto Francescino, b 184, Descrizione statistica della comune di Loqua, e Rilievi del reddito naturale della comune di Loqua, [s. d.], prim. tudi Zilli, 1992: 27).

Iz opisov ter iz poznavanja terena vemo, da gre za območje z omejenimi površinami za kultiviranje, čeprav na zelo kakovostnih tleh, katerih izkoriščanje pa močno omejujejo podnebne razmere. Močan veter, slana in gosta megla dovoljuje pobiranje pridelka samo enkrat letno in še to v omejenih količinah. Omenja se tudi uničenje pridelka zaradi žuželk, prisotnost podgan (miši), ki naj bi v veliki meri uničevale pridelke skupnosti kljub dvojnemu škropljenju, bolj značilnemu za nižinsko pridelovanje (AST, Rilievi del reddito naturale della comune di Loqua, b. 184).

Klimatski pogoji so zelo podobni alpskim, toda bližina morja in jugo, ki zapiha z morja, jo blažita. Področje pa je izpostavljeno tako južnemu vetru kot tudi burji, kar vpliva na spremenljivost vremena in hitre temperaturne skoke. Pomlad je kratka, prehod iz ostre zime v poletje, ki je kljub višini vroče, je nenaden. Jesen je prav tako topla, zima pa je ostra in dolga z obilnim snegom. Prvi snežni meteži so iz vlažnega snega in povzročajo močna lomljenja v mladih bukovih in iglastih gozdovih. Tako so zapisali italijanski gozdarji v 30-ih

letih 20. stoletja, kar je veljajo tudi za predhodno stoletje, česar pa ne moremo več trditi za 21. stoletje, ki je Trnovski planoti skoraj odvzelo snežno odejo (z nekaj izjemami v zadnji letih) ter podaljšalo pomlad in jesen.

Kmetijstvo je bilo na območjih, ki so bila na nadmorskih višini ok. 1000 m, vedno vezano na težke vremenske pogoje in kratek letni čas rodovitnosti (od maja do oktobra), kajti dolge zime, ki so se vlekale od novembra do aprila, niso dovoljevale večjih odvisnosti od kmetijskih pridelkov. Zato je le-to predstavljalo zgolj dopolnilno dejavnost primarnemu izkoriščanju gozda.

Povojna obnova, vračanje prebivalstva na Lokve in višinski nasadi jablan

Pred drugo svetovno vojno je bilo na območju Lokvi in Lazne skupaj 146 hektarov njiv, travnikov, senožeti, pašnikov, gozda in neplodnih površin (PANG 817). Območje je bilo obdano z državnim gozdom. Gozdarstvo, ki je prinašalo najpomembnejši stalni zaslužek moškemu delu prebivalstva, so poleg škafarstva in prodaje lesenih izdelkov za prehrano dopolnjevala ženska dela na pretežno krompirjevih njivah in skromnih zelenjavnih vrtovih, kjer so v poletnem času najbolj uspevale kapusnice, korenje, koleraba. Poleti so ženske in otroci nabirali maline, kar je prinašalo dodatni vir dohodka že tako skromnemu poljskemu pridelku, vezanem tudi na slabe letine in

Arhivska dokumenta (PANG 176), ki govorita o višinskih nasadih in naročilu Mičurinovih jablan v Krajevnem ljudskem odboru Lokve.

druge naravne katastrofe, poznane še iz prejšnjih stoletij.

Druga sv. vojna je hišam in krajini Lokvi zadala veliko gmotno škodo. Pred vojno je bilo v vasi 87 hiš s 429 prebivalci, na Lazni pa 14 hiš s 78 prebivalci. Po vojni pa je na območju Krajevnega ljudskega odbora (PANG 176) živel samo še 287 oseb, ki so svoje življenje vpenjali v predvojno poznane ritme letnih časov. Dolge zime so še vedno preživljali z izdelovanjem lesenih izdelkov, ženske so klekljale in pletle (prim. Kolenc 2019). Pozno spomladi pa se je življenje vračalo tudi na vrtove in njive, ki so bile tako kot pred vojno razdeljene v dolge in ozke geometrijsko pravilne oblike, pri čemer so bile hiše postavljene ob cesti, kar je opozarjalo na mlajšo načrtno kolonizacijo območja (prim. Štih et al 2008, 108).

Prva obnovitvena dela je na Lokvah izvajala Tehnična baza, med avgustom 1945 in januarjem 1946 so skupaj z domačini tudi nemški vojni ujetniki pomagali pri obnovitvenih delih. Zgradili so več zasilnih barak in pokrili 5 hiš. Mnogi vaščani so si postavili zasilna bivališča v hlevu, kleti ali drugi na pol podrti domačiji. Leta 1946 je obnovo požganih hiš prevzela obnovitvena zadruga, ustanovljena 30. marca 1946, ki je v prvem letu dela pokrila 17 hiš, v letu 1947 pa 11 hiš, med letom 1948 je bilo obnovljenih še 10 hiš, z udarniškim delom pa so vaščani obnavljali poslopje

zadružnega doma v centru vasi. Leta 1949 je obnovitvena zadruga pokrila 9 hiš. Leta 1950, ko je zadruga prenehala delovati, je dela prevzela Okrajna uprava za obnovo podeželja, ki je v tistem letu s pomočjo domačinov obnovila še enajst hiš. V letu 1951 so pokrili 10 hiš, večja obnovitvena dela so se vršila v hotelu Poldanovec, ki je bil pokrit na jesen 1950. V letu 1952 naj bi bilo obnovljenih še skupno 5 hiš, v sezoni 1952/53 je začel obratovati tudi hotel Poldanovec. V letu 1953 ni bila obnovljena nobena hiša. Spomladi leta 1954 je bila uveljavljena nova razvrstitev hišnih števil, ki jih je bilo tedaj na Lokvah 68, 19 manj kot pred vojno, dve od novoštevilčenih hiš pa še nista bili obnovljeni (PANG 817).

Živinoreja je bila sprva tako kot pred vojno razvita le za kritje domačih potreb. Sadjarstvo pa je bilo pred drugo svetovno vojno skoraj nepoznano. Morda so zato v kraje z izrazito mrzlimi in dolgimi zimami ter blagimi poletnimi temperaturami, neugodnimi za sadno drevje, goriške oblasti po vojni pripeljale sadike sadnih dreves, ki so jih naročili iz Inštituta za sadjarstvo v Mariboru, šlo je za t. i. višinske nasade (PANG, KLO Lokve-Lazna).

Tako se je 8. januarja leta 1952 tedanja Krajevna ljudska oblast Lokve obrnila na OLO, Poverjeništvu za kmetijstvo v Gorici, ki je obvestilo Kmetijski zavod Slovenije, Inštitut za sadjarstvo v

Mariboru, da bi Lokvarji radi pri svojih domačijah posadili »jablane mičurinovih sort«, ki naj bi uspemale tudi v krajih sibirskega mraza, torej tudi na nadmorski višini Trnovske planote na 950–1000 m. Inštitut za sadjarstvo se je kmalu odzval z dopisom, da te sorte jablan vzgaja tuj inštitut, verjetno so se obrnili na ruske drevesnice in »da bo zato mogoče drevesca prevzeti nekoliko kasneje, meseca marca« (PANG 817). 20. februarja 1952 pa so iz mariborskega sadjarskega inštituta poslali dopis, da so že na voljo sorte jablan za višinske nasade, in sicer: 30 drevesc Bellefluer kitajka, 30 drevesc Boradorf kitajka, 30 drevesc kandil kitajka, 20 drevesc Coulon kitajka, 10 drevesc Bergamotna reneta, 10 drevesc zafran kitajka in 20 drevesc Anis kandila (PANG 817). Vse omenjene sorte je v sibirskih stepah križal Ivan Vladimirovič Mučurin, zato so jih Lokvarji poimenovali mičurinke oz. »ruske japke«. In čeprav so skoraj vse imele v katalogu zabeleženo lastnost – »velika odpornost proti mrazu, močna rodovitnost in odličen okus«, so številne sadike kmalu omagale pred »sibirsko zimo«, ki je na Trnovski planoti pustošila prav v povojnih letih. Od sprva omenjenih 500 sadik jablan so jih na Lokve dostavili 150, danes lahko pred hišami v vasi Lokve naštejemo nekaj deset dreves, poleg jablan tudi drevesa sliv oz. cimberjev (divja sliva).

Kdo je bil Mičurin?

Ivan Vladimirovič Mičurin (1855–1935) je bil v mladosti zaposlen kot uradnik na železnici v svojem rodnem mestu Dolgoe, kjer je nadziral točnost ur na postajah. Občutljiv opazovalec narave je med službovanjem opazoval, da so ruski vrtovi siromašni in da v njih rastejo poldivja, tudi divja gozdna drevesa skoraj istih vrst. Redko je na posestih opazil – in še to običajno v pokritem sadovnjaku – tujo plemenito vrsto, ki pa je bolehala in poginjala, če so jo presadili na prosto. Prodal je svojo hišo v mestu, pustil službo ter si na obrobju kupil majhno posestvo, kjer se je popolnoma predal svojemu cilju: »lepoto in okus najplemenitejšega tujega sadja doseči pri plodovih nenegovanega srednjeevropskega sadnega drevja«. Lotil se je križanja vrst (leta in leta je trajalo, preden je spoznal, da samo ta postopek daje uspeh) in njegova drevesnica v Kozlovu je vzgajala vedno nova drevesa, kakršnih dotlej še ni bilo (Spletni vir 1, prim. Keller 1948).

Ivan Vladimirovič Mičurin (1855–1935), leta 1934 (Spletni vir 3).

Po letu 1921 je iz skromnih poskusov nadaljeval v velikem obsegu, saj so mu oblasti dodelile nekaj tisoč hektarjev zemljišča, več sto pomočnikov in učencev ter mu odprle neomejeno proračunsko postavko. Čeprav so o njegovem delu v Kremlju izvedeli preko angleških in nemških študij, so izvirna Mičurinova poročila počivala v domačih arhivih ministrstva, gubernijskih in okrajnih uradov. Ko so poročila prišla v javnost, so bili navdušeni nad ogromnim delom, ki ga je Mičurin opravil, hkrati pa so bili ogorčeni nad mačehovskim odnosom ter izsledki in uspehi, ki so ga imeli do omenjenega ruskega domoljuba, leta 1931 odlikovanega z redom Lenina. Mičurin je z različnimi empiričnimi sredstvi (hibridizacija, množična selekcija, cepljenci) pridobil opazne izboljšave sadnih rastlin, pri čemer so bile pridelane sorte primerne za osrednjo Rusijo. Za delo na hibridizaciji je Mičurin mobiliziral rastlinske vire po vsem svetu. V njegovih rokah so bile rastline iz Indije, Kitajske, Pamiirja, Japonske, Srednje Azije, Sibirije, Kavkaza, Krima, Zahodne Evrope, ZDA, Kanade itd. Nista ga zanimali le sadje in jagodičje, ampak tudi zelenjava, tehnične in druge rastline. Vse rastlinske oblike, od katerih je bilo mogoče pridobiti korist, je Mičurin predelal tako, da so najbolj ustrezale človeškim potrebam. Ivan

Vladimirovič je zapustil ogromno dediščino v obliki več tisoč hibridnih in drugih sadik sadnih in jagodičastih rastlin, ki v njegovem življenju še niso dosegle časa plodov (Spletni vir 2).

V njegovih publikacijah so poskusi teoretične ga pristopa, ki temelji na načelih: *neuporabnosti Mendelovih zakonov; možnosti spreminjanja podedovanih značilnosti s pomočjo okoljskih pogojev (podedovanje pridobljenih lastnosti, ki so že priznane v Lamarckovi teoriji) ali s pomočjo "vegetativne hibridizacije", izvedene s presadkom*. Mičurinove ideje je prevzel, razširil in predelal Trofim Denisovič Lysenko, ki je postal glasnik mičurinske doktrine. Mičurinove teorije so se sicer kasneje pri večini genetikov izkazale za neveljavne, saj je bilo njegove eksperimentalne rezultate mogoče razlagati po načelih klasične genetike.

Mičurinova slovanka

Nekaj je lokvarskih hiš, pred katerimi še danes raste jablana, ki ji »sibirski« mraz Trnovske planote ni segel do kosti in svoje sadeže bogato obrodi vsako drugo leto. Domačini ji pravijo mičurinka, tudi »ruska jappa«, čeprav je njeno ime še žlahtnejše. Gre za jablo, ki je nastala s križanjem peloda ananasove renete, s katerim je Mičurin oplodil cvetje domače antonovke, ki je dajala droben in kisel sadež, skoraj kot lesnika. Novo drevo je Mičurin krstil z imenom »slovanka«. Od svojega žlahtnega očeta je »slovanka« dobila nežno, sočno, mehko in okusno meso, od svoje poldivje matere pa veliko odpornost proti mrazu. Njenemu cvetju niti mraz 5 stopinj ni mogel škodovati (Spletni vir 1). Sadeži dozori po pozno jeseni. Zato so jih domačini čez zimo skladiščili, kajti kutini podoben sadež bolj kot surov nudi bogatejši okus ob njegovem praženju, »tenstanju« v čežano ali ob kuhanju v kompot.

Poleg sliv oz. cimberjev, katerih sadike so bile v povojni obnovi Lokvi tudi pripeljane v eno višjih vasi na Slovenskem, ima slovanka v sebi simbolno moč boja za preživetje, saj se je kot ena redkih sadnih sort ohranila tudi v »sibirskih« razmerah Goriške. In prav zato lahko poznavanje njenega genetskega materiala obogati in razširi poznavanje bogastva starih sadnih sort in vedenj naših prednikov (prim. Božič 2014), kajti genetski potencial, ki ga nosi, je posebej zanimiv za vzgojo še kakovostnejših in obstojnejših dreves, ki bodo še boljše kljubovala mrazu.

VIRI IN LITERATURA

Arhivski viri:

PANG – Pokrajinski arhiv Nova Gorica.

PANG 817 Šolska kronika osnovne šole Lokve 1950–1980 [napisal Leopold Kogoj].

PANG 176 Krajevni ljudski odbor Lokve 1945–1952.

AST – Archivio di stato di Trieste.

AST, Catasto Francescino, b. 665, Protocollo di rettificazione dei prezzi catastali dei prodotti assunti in quest'oggi, Ternova, 12. 8. 1827.

AST, Rilievi del reddito naturale della comune di Loqua, b. 184.

Spletni viri:

Spletni vir 1: <http://preprostoljudje.blogspot.com/2019/02/ruski-cudodelnik-micurin.html> (dostop: 1. 10. 2021).

Spletni vir 2: <http://imichurin.narod.ru/ltogi60/invent.htm> (dostop: 1. 10. 2021).

Spletni vir 3: https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Ivan_Vladimirovich_Michurin#/media/File:Michurin_in_garden_1934.jpg (dostop: 1. 10. 2021).

Literatura:

Božič, G. 2014: *Sadje sonca. Bogastvo starih briških sadnih sort*. Kojško: Društvo oljkarjev Brda.

Hoffman, A. 1930: *L'altipiano di Tarnova*. V: Guida del Friuli. Gorizia con le vallate dell'Isonzo de del Vipacco. Udine: Società Alpina Friulana, 297–318.

Keller, B. A. 1948: *Ljudje, ki spreminjajo naravo rastlinstva*. V Ljubljani: Slovenski knjižni zavod, 1948.

Kolenc, P. 2019: *Trnovski gozd v gospodarsko-političnih in kulturno-socialnih dinamikah treh stoletij (od 18. do 20. stoletja): med mikrozgodovinsko obravnavo in pisanjem lokalne zgodovine: doktorska disertacija*. Koper: Univerza na Primorskem, 2019.

Marušič, J. et al. 1998: *Trnovski gozd*. V: *Kraške krajine notranje Slovenije*. Ljubljana: Ministrstvo za okolje in prostor RS, 32–37.

Štih, P. et al. 2008: *Slovenska zgodovina: družba - politika - kultura*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino: Sistory, 2008.

Zilli, S. 1955: *I boschi alti e negri: la foresta di Tarnova tra età moderna e contemporanea*. V: *Anali di storia Isontina*, N. 5, 5–35.